

Каханоўскі А. Г. Урадавыя мерапрыемствы папярэджання нелегальнай працоўнай эміграцыі сялянства Беларусі (канец XIX — пачатак XXст.) / А. Г. Каханоўскі // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. Вып. 6 / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. — Мінск: БДУ, 2011. — С. 3–11.

А. Г. КАХАНОЎСКИ

УРАДАВЫЯ МЕРАПРЫЕМСТВЫ ПАПЯРЭДЖАННЯ НЕЛЕГАЛЬНАЙ ПРАЦОЎНАЙ ЭМІГРАЦЫІ СЯЛЯНСТВА БЕЛАРУСІ (канец XIX — пачатак XXст.)

На мяжы XIX—XX ст. назіраўся параўнальна высокі ўзровень сацыяльнай дынамікі беларускага грамадства, выкліканы працэсамі капіталістычнай мадэрнізацыі. Ён знайшоў выяўленне праз шэраг узаемазвязаных працэсаў, у тым ліку разбурэнне саслоўна-карпаратыўнай сістэмы, фарміраванне рынку працы, разгортванне міграцыі насельніцтва, паскарэнне сацыяльнай мабільнасці розных груп жыхароў і інш. Прычым сацыяльная дынаміка грамадства — гэта як адзіны механізм, усе часткі якога непарыўна звязаны паміж сабой. Як толькі пад уздзеяннем таго ці іншага фактару змяняецца ці дэфармуецца адна яго частка, астатнія кампенсатарна трансфармуюцца ўслед за ёй.

Разуменне глыбіні сацыяльных змен у беларускім грамадстве ў канцы XIX — пачатку XX ст. на сённяшні дзень у айчыннай гістарыяграфіі дастаткова размытае. Вызначаны агульны контур працэсаў і іх асноўныя накірункі разгортвання. У дадзеным артыкуле мэтай з’яўляецца аналіз урадавых мерапрыемстваў у дачыненні да нелегальнай працоўнай эміграцыі сялянства Беларусі ў канцы XIX — пачатку XX ст., пашырэнне якой стала выразным праяўленнем сацыяльных змен у беларускім

Каханоўскі Аляксандр Генадзьевіч — загадчык кафедры гісторыі Беларусі новага і навейшага часу Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

грамадстве, у прыватнасці, у вясковым асяродку, дзе традыцыйныя нормы паводзін захоўваліся найбольш трывала. Айчынныя гісторыкі няшмат увагі надавалі разгляду абазначанага пытання. Фактычна яны абмяжоўваліся агульнай заўвагай, што расійскія ўлады імкнуліся арганізацыйна акрэсліць тэрытарыяльную мабільнасць беларускага сялянства. У розны час некаторыя пытанні нелегальнай эміграцыі беларускага сялянства ў канцы XIX — пачатку XX ст. закраналіся выдаўцом «Нашай Нівы» А. Уласавым [10], сучаснымі беларускімі гісторыкамі А. Ціхаміравым [11], В. Насевічам [6], С. Токцем [8] і інш. [1], а таксама дзеячам беларускай эміграцыі В. Кіпелем [3]. Прычыны працоўнай міграцыі беларускага сялянства прааналізаваны ў працах В. Панюціча [7]. Асобныя аспекты вызначанай у артыкуле праблемы прадстаўлены ў манаграфічным даследаванні Н. Тударану [9]. Выклікае здзіўленне ігнараванне эміграцыі беларускага сялянства ў працы А. Эйдзінтаса [12], які ўпамінае перасяленні ўсіх суседзяў-літоўцаў, акрамя беларусаў. Выкарыстаныя літоўскім даследчыкам архіўныя дакументы непасрэдна ўказваюць на наяўнасць на мяжы XIX—XX ст. значнага адыходу на заробкі на Захад жыхароў этнічна беларускіх тэрыторый.

Для пачатковага этапу станаўлення буржуазных адносін у сельскай гаспадарцы Беларусі было характэрна імкненне сялянства ўзняць сваё становішча праз пашырэнне ўласнай гаспадаркі, павелічэнне зямельных угоддзяў і адпаведна матэрыяльнага дабрабыту. Ва ўмовах існаваўшай у беларускай вёсцы аграрнай перанаселенасці гэты шлях быў патэнцыяльна абмежаваны. З рэалізацыяй яго звязана працоўная міграцыя ў краіны Заходняй Еўропы і Амерыкі. Працоўная міграцыя вызначалася сваёй шматлікасцю. Пачыналася яна як унутраная міграцыя ў пошуках больш эфектыўнага прымянення сваёй рабочай сілы, а пазней перарасла ў эміграцыю. Попыт на рабочых узрастаў у перыяд эканамічнага ўздыму, памяншаўся ў час спаду, выклікаў перамяшчэнні працоўных рук з аграрных рэгіёнаў у больш прамыслова развітыя, з пераважна аграрных краін у індустрыяльныя краіны.

Законы Расійскай імперыі не прызнавалі магчымасці эміграцыі, забаронена было адмаўленне ад расійскага падданства, караліся тыя, хто не вяртаўся на радзіму згодна з распараджэннямі ўрадавых органаў. Расійскім заканадаўствам прызнавалася законным толькі часовае знаходжанне падданага краіны за мяжой. Парадак выдачы замежных пашпартаў у розных губернях часта адрозніваўся. Толькі ў 1892 г. была ўведзена больш акрэсленая заканадаўчая рэгламентацыя эміграцыйнага руху, але яна датычылася толькі юрэяў [3, с. 52—53]. У 1906 г. было пад-

рыхтавана заканадаўства аб эміграцыі з Расійскай імперыі, але яно не было зацверджана да пачатку 1917 г. Дапускаўся легальны выезд за мяжу максімальна на пяць гадоў. Прадугледжвалася магчымасць працягнуць знаходжанне за мяжой, аднак патрэбна было звярнуцца з хатамі і з габарыянара, які выдаў замежны пашпарт. Да канца XIX ст. эмігранцкае пытанне фактычна не выклікала цікавасці ў расійскага ўрада. Пакідаць краіну лічылася недапушчальным, а падбухторванне да эміграцыі падлягала пакаранню.

Масавая сялянская эміграцыя з Расійскай імперыі была ў пераважнай ступені нелегальнай. Адною з галоўных прычын яе была складаная, забюракратызаваная і дарагая па кошце працэдура атрымання замежнага пашпарта ў Расійскай імперыі. Законам ад 2 чэрвеня 1887 г. прадугледжваўся збор у памеры 10 руб. за паўгоддзе за кожны пашпарт. 28 ліпеня 1900 г. заканадаўча быў аформлены дадатковы збор 5 руб. на карысць Чырвонага крыжа за кожнае паўгоддзе. Да гэтага дабаўляўся канцылярскі збор, плата за бланкі, 8 рублёў за права выехаць, напрыклад, у ЗША. Усяго за пашпарт даводзілася плаціць 25 руб. 75 капеек, што складала трэцюю частку кошту білета на амерыканскі кантынент. Акрамя таго, селянін павінен быў атрымаць згоду на выезд з боку валаснога кіраўніцтва, атрымаць даведку аб адсутнасці запазычанасцей па падатках, даведку ад прыстава, што не з'яўляецца дзяржаўным злачынцам і не прыйшоў час служыць у войску. Сабраўшы даведкі, селянін павінен быў падаць прашэнне ў канцылярыю губернатара, дзе пасля ўнясення адпаведных збораў атрымліваў пашпарт. Уся працэдура займала ад 3 да 6 месяцаў, а то і больш [12, с. 43]. Але нават і атрыманне замежнага пашпарта не давала гарантыі, што расійскія ўлады не маглi тых, хто накіроўваўся за мяжу, вярнуць дамоў па этапе. Расійскія ўлады вялі прапаганду, накіраваную супраць эміграцыі. Сялянам тлумачыліся цяжкія ўмовы працы, якія іх чакалі. Аднак ніякія адміністрацыйныя меры не маглi спыніць працоўную эміграцыю. Міністэрства ўнутраных спраў 24 лютага 1905 г. паведаміла віленскаму генерал-губернатару аб тым, што таемны ад'езд настолькі ўзрос, што мяжу пераходзяць часам групы па 100 чалавек.

У беларускіх населеных пунктах актыўна дзейнічалі тайныя агенты, якія актыўна агітавалі сялян на працу за мяжу, найперш у Амерыку. Яны распаўсюджвалі чуткі аб магчымасцях зарабіць там вялікія грошы, палепшыць сваё эканамічнае становішча. Тайныя эміграцыйныя агенты часта выкарыстоўвалі 28-дзённыя лігіцімацыйныя білеты, якія выдаваліся жыхарам прыгранічнай паласы для працы, гандлю ў Прусіі. Яны давалі напauлегальную магчымасць пераходу мяжы, улічваючы адсут-

насць дакладных інструкцый для выдачы лігіцімацыйных білетаў. Акрамя таго, іх выдача і злоўжыванні становіліся дадатковай крыніцай даходаў чыноўнікаў, пагранічнікаў [12, с. 46—48]. Чыноўнікі часта прыпынялі выдачу лігіцімацыйных білетаў, з тым каб павысіць іх кошт. Эміграцыя з Усходняй Еўропы адбывалася пераважна праз парты Германіі. Пераход мяжы для эмігрантаў не ўяўляў вялікай праблемы, таму што арганізацыя нелегальнай эміграцыі была настолькі наладжанай, што дазваляла пераадольваць перашкоды з боку ўлад. Пераход мяжы наладжвалі тайныя агенты і мясцовыя жыхары. Былі добра адпрацаваны маршруты руху эмігрантаў. Для кожнай губерні, паведа існавалі асобныя месцы збору. Напрыклад, з Гродна эмігранты накіроўваліся спачатку ў Аўгустоўскі павет, а затым — у напрамку Сувалак, далей пераходзілі прускую мяжу.

Ніхто з мясцовых жыхароў не адважваўся дапамагаць паліцыі змагацца супраць нелегальнай эміграцыі, паколькі баяліся помсты з боку агентаў і суседзяў, занятых у прыбытковым промысле. Да пачатку Першай сусветнай вайны расійскім уладам не ўдалося не толькі не спыніць эміграцыю, але і скараціць яе памеры. Суседняя Германія фактычна была зацікаўлена ў эмігрантах з Расійскай імперыі, дзякуючы значным прыбыткам ад пасажырскага транзіту, які атрымлівалі германскія параходныя таварыствы. Апошнія паспяхова канкурыравалі са спробамі расійскіх улад наладзіць перавозку пасажыраў праз Лібаву. Нямецкія кампаніі маглi сабе дазволіць знізіць кошт білетаў, чым ставілі ў эканамічна складанае становішча расійскіх калег. Нямецкі ўрад аказваў ціск на расійскі бок адносна спроб звузіць сферу дзеяння лігіцімацыйных білетаў. У 1905 г. утварыўся картэль параходных таварыстваў, якія дамовіліся, які працэнт эмігрантаў трапляе ў сферу паслуг кожнай з іх. У 1913 г. на долю двух германскіх таварыстваў у Гамбургу і Брэмене прыпадала 72 % эмігрантаў [12, с. 55]. У 1861—1900 гг. жыхарам Віленскай і Ковенскай губерняў было выдадзена 518 тысяч лігіцімацыйных білетаў, 617 тысяч пашпартаў на 6 месяцаў [12, с. 48]. Прычым многія білеты перапрадаваліся двойчы і больш, на чужыя прозвішчы і г. д.

Першая буйная арганізацыя тайных агентаў была створана ў 1883—1884 гг. у Вільні. Ёй кіравалі віленскія купцы Л. Гершановіч, І. Крызоўскі. У многіх гарадах і мястэчках яны мелі сваіх пасрэднякаў. У канцы XIX ст. было вядома 56 агентаў Л. Гершановіча, у тым ліку 21 — у Вільні, 4 — у Віленскай губерні, 4 — у Мінску, па адным — у Слуцку, Баранавічах і г. д. Паводле дадзеных расійскіх урадавых органаў, з пачатку 1890 г. пачалі актыўна накіроўвацца ў эміграцыю ў ЗША сяляне

Віленскай губерні. Аднак у сувязі з крызісам 1893—1898 гг. у ЗША эміграцыя некалькі прыпынілася. Найбольш шматлікі выезд адзначаўся ў 1904—1914 гг.

Аналіз эміграцыі выхадцаў з беларускіх губерняў абцяжараны, з аднаго боку, недасканаласцю статыстычнага ўліку Расійскай імперыі, з другога — большасць эмігрантаў пакідала краіну нелегальна. У 1870—1915 гг. з краін Еўропы эмігрыравала ў ЗША 6,7 % насельніцтва, у тым ліку з Расійскай імперыі — 2,4 % [12, с. 72]. Згодна дадзеных амерыканскіх крыніц, якія фіксавалі рускіх перасяленцаў і не вылучалі асобна беларусаў і ўкраінцаў і адпаведна іх залічалі ў адну вышэйназваную групу, пераважалі сярод рускіх эмігрантаў менавіта беларусы [11, с. 121].

1 жніўня 1899 г. віленскі генерал-губернатар, занепакоены паведамленнямі чыноўнікаў аб уронне для эканомікі краю па прычыне масавай эміграцыі, загадаў ковенскаму губернатару ўсяляк супрацьдзейнічаць выезду сялян. У 1903 г. занепакоенасць выездам сялян на заробкі за мяжу выказалі мясцовыя памешчыкі. У Ковенскай губерні, дзе землеўласнікі асабліва востра адчувалі недахоп рабочай сілы, вымушаны былі прывозіць рабочых з Мінскай і Віцебскай губерняў.

У пачатку XX ст. расійскія ўлады, не змяніўшы прынцыповыя падыходы да эміграцыйнага руху, тым не менш вымушаны былі больш уважліва аналізаваць яго памеры, уплыў на эканамічнае становішча рэгіёна, спрабаваць выкарыстаць магчымы фінансавы эфект на патрэбы дзяржавы. У паведамленні 27 верасня 1907 г. слонімскай павятовай землеўпарадкавальнай камісіі гродзенскаму губернатару адзначалася, што ступень распаўсюджанасці адыходу на заробкі ў Амерыку ў павеце неаднолькавая. Напрыклад, у перыяд з 1 верасня 1906 г. па 1 верасня 1907 г. у Пяскоўскай воласці на заробкі накіравалася да 250 чалавек, а па шэрагу іншых валасцей — ад 5 да 20 чалавек [4, л. 78]. Дакладных звестак не было, паколькі краіну пакідалі таемна, без пашпартоў, пры садзейнічання агентаў. З 1906 г. у мястэчку Дзятлава працавала прадстаўніцтва Добраахвотнага флоту, якое брала на сябе клопат афіцыйным шляхам накіраваць сялян за мяжу. Эміграцыя ў Амерыку жадаючым каштавала каля 150 руб. Акрамя таго, губернатару паведамлялася, што адыход на заробкі ў Амерыку мае часовы характар і носіць выключна эканамічны характар. Слонінская землеўпарадкавальная камісія выказвалася за пашырэнне дзейнасці ўрадавых устаноў, якія б пазбавілі сялян эксплуатацыі тайных агентаў [4, л. 78]. Тыя з эмігрантаў, якія вярнуліся на радзіму, вызначаліся сярод аднавяскоўцаў грамадзянскай сталасцю, свядомым стаўленнем да законаў, больш высокім узроўнем адукаванасці.

Гродзенская павятовая землеўпарадкавальная камісія паведамляла 7 верасня 1907 г. губернатару, што эміграцыя сялян у Амерыку мае выключна характар часовага адыходу на заробкі. Адзначалася таксама, што эміграцыйным рухам ахоплены на павеце не больш 3 % сялян, у той час як дадатковымі заробкамі (праца па найме ў маёнтках, лясныя, рыбныя, адыходныя промыслы) ахоплены да 75 % працаздольнага насельніцтва [4, л. 9]. У рэдкіх выпадках эміграцыя не мела мэтай ухіленне ад адбывання вайскавай павіннасці, а выклікана была пераважна прычынамі эканамічнага парадку. Камісія лічыла мэтазгодным урэгуляванне эміграцыйнага руху. Аналагічнага погляду прытрымлівалася Ваўкавыская землеўпарадкавальная камісія, якая звяртала ўвагу на неабходнасць зрабіць больш даступным атрыманне замежных пашпартоў [4, л. 158]. Пружанскія павятовыя органы прапаноўвалі стварыць, напрыклад, у Варшаве, Брэсце і Беластоку перасяленчыя бюро [4, л. 89—90].

У паведамленнях павятовых урадавых структур гродзенскаму губернатару ў 1907 г. адзначалася, што ў значнай ступені сяляне накіроўваліся ў Амерыку праз Лібаўскі і Рыжскі парты пры пасрэдніцтве агентаў кантор Добраахвотнага флоту і Паўночнага параходства, якія маюць дазвол на адпаведную дзейнасць ад расійскіх улад. У той жа час гродзенскі павятовы іспраўнік у сваім рапарце губернатару ў жніўні 1907 г. выказаўся за забарону параходным таварыствам прымаць на працу ў прадстаўніцтвы яўрэяў, якія раней займаліся арганізацыяй таемнай эміграцыі і патэнцыйна маглі прадаўжаць паралельна свой былы промысел [4, л. 131]. Адзначаліся частыя выпадкі, калі сяляне эмігравалі таемна, без замежных пашпартоў пры пасрэдніцтве агентаў яўрэяў, якія раз'язджалі па вёсках і агітавалі сялян магчымасцю атрымаць высокія заробкі. Эміграцыя ў Амерыку насіла, як правіла, характар часовых заробкаў. Накіроўваліся туды звычайна на 3—4 гады маладыя сяляне, якія не мелі ўласнай гаспадаркі, малазямельныя ці беззямельныя ці члены шматдзетных заможных сем'яў. Працавалі яны ў ЗША пераважна на прамысловых прадпрыемствах ці рудніках [4, л. 131]. Дамоў эмігранты перасылалі грошы пераважна нязначнымі сумамі — да 100 руб. і дастаткова рэдка, часцей раз у год. Грошы прывозілі эмігранты большай часткай з сабой, дзякуючы гэтаму паляпшалі гаспадарку, набывалі новую зямлю. Рэдка рээмігранты пакідалі сельскагаспадарчую працу і пачыналі займацца гандлем ці промысламі. Тыя, хто вярталіся на радзіму, паводле шматлікіх паведамленняў урадавых устаноў, вызначаліся, у параўнанні з аднавяскоўцамі, лепшай працаздольнасцю, грамадзянскай сталасцю, паважлівымі адносінамі да чужой уласнасці і закону. Асобна

ўрадавымі органамі адзначалася, што адыход на заробкі за мяжу сярод сялян не меў прычынай ухіленне ад службы ў войску, сярод яўрэяў-эмігрантаў гэта было пашырана. Гродзенскі губернатар у сваім паведамленні

ад 28 лістапада 1907 г. на імя віленскага генерал-губернатара адзначаў, што, паводле прыблізных дадзеных, штогод на заробкі ў ЗША адыходзяць з губерні каля 2500 чалавек [4, л. 175]. Пераважна гэта былі жыхары Сакольскага, Бельскага, Беластоцкага, Пружанскага і Брэсцкага паведаў. Губернатар адзначаў, што ў сувязі з вялікімі складанасцямі, звязанымі з атрыманнем замежных пашпартоў, сяляне аддаюць перавагу таемнай эміграцыі. Вельмі станоўча губернатар адзначаў прыток замежнага капіталу ў эканоміку губерні, які складаўся з заробленых сялянамі грашовых сродкаў падчас часовага адыходу на працу ў ЗША. Эміграцыя была пашырана дастаткова нераўнамерна, але, напрыклад, толькі з аднаго Пружанскага паведа, які адносіўся да ліку лідэраў у Гродзенскай губерні па колькасці эмігрантаў, за чэрвень — жнівень 1907 г. накіравалася на заробкі ў Амерыку 1376 чалавек, у тым ліку толькі 10 жанчын [4, л. 288—292]. У 1914 г. у сувязі з прамысловым крызісам у Паўночнай Амерыцы расійскія ўлады прынялі дадатковыя меры па папярэджанні эміграцыйнага руху, паколькі многія не маглі знайсці сабе працу, вымушаны былі вяртацца на радзіму. Больш таго, напрыклад, генерал-губернатар Канады часова забараніў прыезд эмігрантаў [5, л. 66].

Мясцовыя органы ўлады нярэдка выяўлялі абыякавасць да дасканалага выканання цыркуляраў вышэйшых дзяржаўных устаноў аб супрацьдзеянні таемнай эміграцыі. Гродзенскі губернатар у сваім данясенні віленскаму генерал-губернатару ад 20 кастрычніка 1890 г. адзначаў аб з'яўленні ў некаторых паведах губерні эміграцыйнага руху ў Бразілію, пераважна сялян-католікаў. У сувязі з гэтым губернатар накіраваў міравым пасрэднікам, паліцыі папярэджанні ўстрымаць сялян ад самавольнага адыходу праз мяжу, які, на думку ўлад, мог прывесці да разарэння іх гаспадарак, а таксама забараніў валасным старшыням выдаваць замежныя пашпарты [2, л. 1]. Губернатар у той жа час адзначаў абыякавасць міравых пасрэднікаў у справе супрацьдзеяння таемнай эміграцыі сялян за мяжу. У цыркуляры міравым пасрэднікам гродзенскі губернатар 15 кастрычніка 1890 г. адзначаў, што на мяжы была затрымана партыя тайных эмігрантаў колькасцю 136 чалавек, з іх 73 — ураджэнцы губерні, якія накіроўваліся ў Паўднёвую Амерыку. Асабліваю заклапочанасць губернатара выклікала тое, што мясцовыя ўлады ведалі аб намерах сялян перасяліцца і аб фактах распродажу ў сувязі з гэтым гаспадаркі [2, л. 5]. Аднак у пачатку 90-х гг. XIX ст. памеры працоўнай эмігра-

цыі беларускага сялянства былі яшчэ адносна невялікімі. У 1890 г. з Віленскай губерні эмігрыравала 1229 чалавек, з іх 312 хрысціян, астатнія яўрэі, за папярэднія гады (з 1880 г.) — 4797 чалавек, з іх 895 хрысціян, 3902 яўрэі. Па беларускіх паведах губерні колькасць эмігрантаў склала — у 1890 г. — 536 чалавек, а за папярэднія гады — 2525 чалавек [2, л. 13]. У Гродзенскай губерні колькасць тайных эмігрантаў у Амерыку і іншыя краіны склала ў 1890 г. 600 чалавек, а за папярэднія гады — 649 чалавек, з іх па беларускіх паведах 10 чалавек (Ваўкавыскі павет) [2, л. 13]. Віленскі губернатар у сваім данясенні 24 лістапада 1890 г. на імя віленскага генерал-губернатара І. С. Каханава адзначаў першыя спробы сялян губерні эміграваць у Амерыку з 1883 г., аднак лічыў такія выпадкі адзінакавымі. Пачынальнікамі мясцовага эміграцыйнага руху лічыў яўрэяў, якія і выступалі ў ролі тайных агентаў [2, л. 14—15].

У пачатку XX ст. працоўная эміграцыя з беларускіх губерняў дынамічна расла. Архівам Амерыканскай праваслаўнай царквы прыводзяцца звесткі, што праз Расійскі імігранцкі дом у Нью-Йорку ў перыяд з 1 студзеня 1913 г. да 1 студзеня 1914 г. было зарэгістравана 4412 эмігрантаў з Віленскай губерні, 1166 — з Віцебскай, 7130 — з Гродзенскай, 11 251 — з Мінскай, 2640 — з Магілёўскай [3, с. 57]. У 1912 г. праз Лібаўскі порт накіравалася ў Амерыку 58 507 чалавек, у тым ліку з беларускіх губерняў — 21 791. У прыватнасці, з Мінскай губерні выехала 8380 чалавек, Гродзенскай — 7018, Віленскай — 2721, Магілёўскай — 2350, Віцебскай — 1322.

Адносіны расійскіх урадавых органаў, аналізуючы сведчанні архіўных крыніц, у 80-х гг. XIX — пачатку XX ст. змяніліся ад негатыўных да спроб прааналізаваць прычыны эміграцыйнага руху, яго магчымыя пэўныя эканамічныя выгады для дзяржавы. Губернатары на пачатковым этапе сваімі цыркулярамі падначаленым імкнуліся спыніць тайную сялянскую эміграцыю ў краіны Еўропы і Амерыкі. Аднак адміністрацыйна-паліцэйскія метады выявілі сваю неэфектыўнасць. Вельмі моцным аказалася імкненне многіх сялян палепшыць ці набыць уласную гаспадарку, дарэчы была і агітацыя тайных агентаў. Акрамя таго, многія мерапрыемствы органаў улады цалкам не выконваліся праз абыякавасць да выканання службовых абавязкаў ці карумпіраванасць многіх чыноўнікаў, асабліва ў прыгранічнай зоне. Праз некалькі гадоў пасля ад'езду пачалі вяртацца на радзіму многія эмігранты. Патрабуе асобнага асэнсавання ўплыў на эканоміку беларускіх губерняў фінансавых інвестыцый у выглядзе грашовых сродкаў, заробленых і ўвезеных мясцовымі сялянамі. Шматлікія разрозненыя сведчанні расійскіх урадавых уста-

ноў дазваляюць прыблізна акрэсліць іх памеры. Напрыклад, праз паштовыя ўстановы Беластоцкага паведа ў 1906 г. было пераслана грашовых пераводаў ад эмігрантаў з Амерыкі на агульную суму да 500 тыс. руб. [4, л. 129]. Паводле ацэнак А. Уласава на 1909 г., сяляне Беларусі ўвезлі каля 30 млн руб., заробленых у ЗША [10]. Але гэта толькі тыя сродкі, якія захоўваліся ў ашчадных касах і банках. Толькі ў Радашковічах за 1910 г. было пераслана поштай з Амерыкі 29 тыс. руб. Акрамя таго, у Радашковічы шмат грошай прысылалася

праз іншыя канторы і банкі. Асноўную частку заробленых сродкаў эмігранты прывозілі на радзіму самастойна. Можна толькі меркаваць аб значнасці капіталаўкладанняў у эканоміку, найперш сельскую гаспадарку. Дакладныя звесткі аб аб'ёме ўвезеных рээмігрантамі ў Расійскую імперыю грашовых сродкаў адсутнічаюць.

ЛІТАРАТУРА

1. Гістарыяграфія гісторыі Беларусі канца XVIII — пачатку XX ст.: праблемы, здабыткі, перспектывы. Мінск: Беларус. навука, 2006. 447 с.
2. Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы. Ф. 378. Воп. 1890. Спр. 103. Дело об эмиграционном движении крестьян в Америку.
3. Кіпель, В. Беларусь ў ЗША / В. Кіпель. Мінск: Беларусь, 1993. 352 с., [16] л. укл.
4. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Гродна (далей — НГАБ у г. Гродна). Ф. 18. Воп. 2. Спр. 6. Дело об эмиграции в Америку крестьян Гродненской губернии и переходе их к хуторскому землевладению.
5. НГАБ у г. Гродна. Ф. 398. Воп. 1. Спр. 108. Дело по прошению крестьян о выдаче свидетельств на льготный проезд по железной дороге на Дальний Восток.
6. Носевич, В. Л. Традиционная белорусская деревня в европейской перспективе / В. Л. Носевич. Мінск: Тэхналогія, 2004. 350 с.
7. Панютіч, В. П. Социально_экономическое развитие белорусской деревни 1861—1900 гг. / В. П. Панютіч. Мінск: Навука і тэхніка, 1990. 375 с.
8. Токць, С. Беларуская вёска ў эпоху зьменаў: другая палова XIX — першая траціна XX ст. / С. Токць. Мінск: Тэхналогія, 2007. 308 с.: 8 арк. іл.
9. Тудоряну, Н. Л. Очерки российской трудовой эмиграции периода империализма. 1890—1914. / Н. Л. Тудоряну. Кишинев, 1986.
10. Уласаў, А. Эміграцыя ў Амерыку / А. Уласаў // Наша Ніва. 1911. 20 студз. (Факс. выд. Вып. 4. Мінск: Тэхналогія, 2003. 685 с.).
11. Ціхаміраў, А. В. Пытанні масавай эміграцыі з Беларусі ў ЗША (80-я гады XIX ст. — 1914 г.) / А. В. Ціхаміраў // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы): Усебеларус. канф. гісторыкаў. Мінск, 3—5 лют. 1993 г.: у 2 ч. Ч. 1: Гісторыя Беларусі. Мінск: Універсітэцкае, 1994. С. 119—123.
12. Эйдінтас, А. Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки в 1868—1949 гг. / А. Эйдінтас. Вильнюс: Мокслас, 1989. 216, [3] с.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 12 студзеня 2010 г.